

Olga Skarić

AUDITIVNI KARAKTER GRAMATIKE

UDK 801:5:371.3

Stručni članak. Primljen 1. 3. 1983.

Čini se da još postoje nejasnoće i nesporazumi o samoj biti gramatičkoga ponašanja čovjeka. Posegnut ćemo stoga u *područje defektologije* (čest postupak kada se želi doći do srži problema i definirati ono normalno) i upozoriti na samo ishodište gramatičkog fenomena: u toj ekstremnoj situaciji, na granici govora i negovora, najreljefnije se očrtava karakter govornog medija. Ponovo ćemo se vratiti i *govoru dojenčeta* te, promatrajući ga u samom momentu nastajanja, pokušati razlučiti njegove bitne sastavnice.

Želimo da, objasnivši fenomen gramatičkog ponašanja čovjeka, utječemo na pravilno podučavanje gramatike. Ujedno ćemo upozoriti na beskorisnost nekih naših postupaka u razredu, te nastavnicima, ako nam povjeruju, prištedjeti nepotreban i nesvršishodan trud.

Opis glasanja gluhe osobe

Što tom glasanju nedostaje da bi ono bilo govor? Nedostaje mu ono bitno: sama fiziološka osnova govora. Nedostaje mu ono što »šumsko« dijete koje nikad nije čulo ljudski govor (osim vlastitoga) ipak posjeduje. Naime, to »vučje dijete« ima neku govornu osnovu na koju se kasnije prirodno mogu nakalemiti znakovi bilo kojeg od postojećih jezika.

Što može dijete naučiti slušajući samo sebe? Koje su to govorne karakteristike koje posjeduje šumsko dijete? To je, u prvom redu, *intonativni luk* ili globalni govor koji je osnova kasnijih govorno-jezičnih rečenica. Gluho ga dijete nema. Dalje, to je ritam govora uključujući i *prvu artikulaciju*, slogovnu, (tj. diferenciranje na teške i lake dobe u svakoj riječi). Gluha osoba to ne posjeduje, njezin je glas ravan, bez intonacije i ritma koji bi bili prepoznatljiviji kao osnova budućeg govora. Razlike tonske visine kod njega su nesigurne i, što je glavno, ono nikad nije u stanju ponoviti neku intonativnu shemu. Pitamo se zašto je to tako. Zato što nema mogućnosti slušne samokontrole, a prvi se govor djeteta rađa upravo kao *imitacija vlastitog fiziološkog krika* koji gluho dijete ne čuje, te ga ne može ni podražavati (dok čak i životinja koja čuje to može). Ono će usvojiti jezični kôd, jer se on može naučiti drugim putem (pisanjem i čitanjem, daktilologijom), ali nema nikakve potrebe za govorom jer nema od njega ni koristi ni zadovoljstva. Jezično mu znanje služi isključivo radi upoznavanja svijeta (čitanjem) i komunikacije s okolinom, i to vrlo nespretne komunikacije jer izgovoriti neku jezičnu rečenicu bez govorne podloge mnogo je teže nego je izgestikulirati.

Nedostatak sluha sprečava razvijanje urođenih čovjekovih govornih programa. I prvobitna gramatika, ona globalna i univerzalna podloga gramatike svih postojećih jezika, i artikulacija na slogove, nastaju bez sudjelovanja društvene sredine, dakle, proistječu iz samog djeteta. Društvena će sredina biti pozvana tek kasnije, kad bude trebalo toj govornoj osnovi dati specifičnu gramatiku te određene sredine i njezin specifični leksik. (Sjetimo se blizanaца koji su za međusobnu komunikaciju razvili svoj posebni jezik; taj govor je, dakako, bio gramatički organiziran jer ljudski govor drukčiji i ne može biti.)

Nastanak govora kod malog djeteta. Pojava jezika.

Pratili smo razne vrste dječjega glasanja između 1. i 24. mjeseca, te smo razabrali ove zasebne faze: fiziološki krik, izraz afektivnih stanja, poetski izraz, foničku igru, impresivni ili komunikacijski izraz i, napokon, govor. Sve spomenute predgovorne faze uključuju se kasnije u određenim omjerima u govorni izraz, i to u višim postocima poetski izraz, pjevanje (i gukanje), a u manjoj mjeri fonatorna igra, afektivni i komunikacijski izraz.

Govorni se izraz pojavljuje u tri vida: najprije globalni (već od 2. mjeseca dalje, s vrhuncem od 18% u 10. mjesecu), zatim artikulirani govor (od 4. mjeseca dalje, te sa znatnim usponom nakon desetog mjeseca), i, napokon, jezični artikulirani izraz koji dominira od 16. mjeseca dalje.

Moment pojave artikuliranoga govora sasvim se jasno može odrediti (postoje izrađeni kriteriji za to), a isto tako i pojave jezičnog artikuliranog izraza: prva je jezična riječ ona u kojoj razabiremo kategoriju vrste (siguran je znak morfološko variranje iste riječi). Govornu fakturu prepoznavamo, dakle, bez obzira na to je li jezično oblikovana ili nije.

Prvi je govor monološki. Gramatika se pak razvija u saobraćaju sa sredinom, u dijalogu (početna se gramatička rečenica ostvaruje eliptičnim rečenicama, tako da se jedan dio sintagme ostvaruje u govoru djeteta a drugi u govoru odraslog sugovornika). Početni se govor, dakle, i njegova globalna gramatika ostvaruju u monološkom glasanju djeteta i osluškivanju toga glasanja, ali se specifična gramatika nekog jezika brusi u dijalogu sa sugovornikom koji taj jezik govori.

Implikacije primjenjive na nastavu stranih jezika

Ponovimo: do govora se može doći isključivo posredstvom slušanja. Jezik može naučiti i gluho dijete ali govoriti i gramatički se ponašati — ne može. »Nukleus govora ... sačinjava onaj skup svojstava koja gluhi nikako ne uspijeva u svom izrazu imati, a govoru su nebitna, pridodata ona koja može, lakše ili teže, ali ipak, naučiti.«¹ Gramatika izvan govora nije zapravo ni potrebna, odnosno tekst postaje razumljiv i uz prisutnost rudimentarne gramatike. Gramatika je potrebna fizičkoj realizaciji govora, a ne njegovoj semantizaciji.

Govorenju nije potrebna pretpostavka želja za komuniciranjem s okolinom. Govor je autonoman fenomen po svom postanku i prethodi komunikacijskom glasanju. I komunikacijska funkcija glasanja je doduše autonoma, ali

¹ I. Škarić, »Rehabilitacija sluha i govora«, *Defektologija*, br. 2, Zagreb, 1977.

je njezina količina neznatna (ne prelazi 7% ukupnog glasanja djeteta), pa možemo zaključiti da je i njezin materijalni doprinos govoru neznatan. »Govor u svojoj biti nije sredstvo koje služi nečem drugom, nije medij za prijenos misli, osjećanja, afektivnosti itd., već je govor u svojoj biti stvaranje tog medija i osjet tog samog medija. Usporediv je s glazbom...«²

Zablude naše prakse

a) Osvještavanje gramatičkog funkcioniranja

Kako je gramatika po definiciji podtekst a ne tekst, dakle vezivno tkivo ljudskoga govora, ona spona među jakim informativnim riječima koje su nosioci svjesne poruke, to je ona prirodno, već po svojoj funkciji, manje osvještani segment govornog lanca. Osvještavajući gramatičko funkcioniranje mi interferiramo s delikatnim mehanizmima samokontrole pomoću kojih se postepeno konstituiraju gramatičko tkivo. Umjetno pojačana svijest o tim podsvjesno kontroliranim elementima sistema rezultira izokrenutom slikom, bareljefom govora, jer u fokus naše pažnje dovodi medij umjesto poruke; ta poremećena ravnoteža rađa nespontan i neprirodni odnos prema govoru, govornu inhibiciju i mucanje.

b) Vezivanje uz temu

Kako je gramatika vezivno tkivo svake govorne situacije, svake teme što se govorom razrađuje, zaključimo da ona prirodno ne može biti povezana uz temu, pa se ne smije uz nju povezivati ni u pedagoške svrhe, jer to dovodi do stvaranja izvitoperenih asocijacija. Adekvatnije ju je povezivati s nečim apstraktnim, desemantiziranim, na primjer s radnjama štapića u metodi silent waya. Gramatiku moramo gledati kao govorni doprinos svakoga pojedinog čovjeka, izraz njegove subjektivne reakcije, a ne kao dopunu teme podacima i argumentima.

c) Vezivanje uz paradigmu

Neprirodno je, s druge strane, paradigmatško grupiranje i pamćenje gramatičkih riječi, jer ono potire realnu distribuciju tih elemenata u tekstu. Gramatičke riječi dobivaju pravi smisao samo unutar govora: izvađene iz njega one ne znače ništa, nisu u stanju da nas ni o čemu informiraju. Posljedica umjetnoga grupiranja po paradigmama dovodi do stvaranja pogrešnih asocijativnih polja u kojima se riječi autonomno kontekstualiziraju (učenici brkaju riječi *on* i *ona*, iako znamo da je u prirodnom kontekstu razlikovanje roda jedna od osnovnih distinkcija). Od takvog artifičijelnoga grupiranja strada i mnogo otpornije pune riječi: tako, na primjer, stalno upozoravanje na postojanje antonima dovodi do prepolavljanja individualnosti riječi. Pojmu bijelo automatski se pridaje njegova suprotnost — crno; ili pojmu konkavnoga — koji kao prirodni oblik sasvim lijepo postoji bez svoje suprotnosti — pojam konveksnoga.

d) Pokušaj vizualizacije gramatike

Isticanje gramatema sa stajališta još jednog osjetila, vizuelnoga (potcrtavanje nastavaka, njihovo obilježavanje drugom bojom, ukazivanje gestom na postojanje gramatema) apsurdno je po tome što se tako najauditivniji

² I. Skarić, *ibid.*

segmenti govora pretvaraju u najvizuelnije. A stvar je upravo u tome da se oni moraju auditivno doživjeti i time smjestiti u sistem. Gramatičko tkivo ne možemo adekvatno (čak nikako) predstaviti vizuelnim pomagalom, jer slika sabire upravo sve ono što je u govoru tematsko, baš kao što formula sabire logičku okosnicu govora, a filtrira sve što je gramatika. Kako je gramatika apsolutno odsutna iz vizuelnog materijala, on može poslužiti jedino kao neka vrst *cloze testa*.

e) Zablude koje prate čitanje

Budući da su i postavljeni ciljevi različiti, metodološki ovdje moramo razlikovati *brzo čitanje*, kojemu je svrha dobivanje vantekstualne poruke i *sporo čitanje* kojemu je svrha informiranje o samom tekstu, o njegovoj unutrašnjoj građi i impresivnosti samog medija. Odnos prema gramatici u ta se dva slučaja bitno razlikuje: prilikom brzog čitanja registriramo samo rudimentarnu gramatiku, apstrahirajući sve što je redundantno: zapravo na gramatiku se osvrćemo samo ako nas ona iznenađuje, tj. ako poruka ne teče u smjeru našeg predviđanja, ili ako je tekst nekoherentan. Tada se na primjer pitamo: je li rečeno *da* ili *ne*, *ako* ili *kada*? Prilikom sporog čitanja, naprotiv, mi smo potpuno uronjeni u tekst, kojeg u sebi ozvučujemo vraćajući mu prvobitnu rezonanciju, pokušavajući uhvatiti sva sazvučja koja su i autoru mentalno zvučala. Očito je da prilikom takva čitanja dolazi do jarkog osvjetljavanja forme i njezinog imprimiranja u našu senzoricu.

Mi pak najčešće, osobito u razredu, čitamo srednjom brzinom koja je nesvrshodna: jer, ako čitamo radi informiranja, onda je to presporo (previše dopuštamo da nas optereti sam tekst, dakle medij), ako čitamo radi uživanja u samom mediju, čitamo prebrzo, ne dajući tekstu vremena da odrezonira do kraja, da vrati sve jeke koje su se u njemu inducirale. Student koji nije dobio upute o svrsi čitanja, u nedoumici je kako da usmjeri svoju pažnju, pa, sigurnosti radi, prati čas jedno čas drugo, ne dobivajući kompletnu sliku ni o značenju ni o formi: rezultat je kolaž sastavljen od krpica teksta i krpica smisla, u kojem se nedovoljno razumijevanje nadoknađuje djelomičnim pamćenjem teksta.

Kada možemo reći da radimo na gramatici

Kako sada stvari stoje u nastavi jezika, čini se da na gramatici najviše radimo upravo kad smo najmanje toga svjesni. Tako, na gramatici radimo uvijek onda kad smo učenike pridobili da nas s *užitkom slušaju*, ne napeto, svrsishodno, »tako da im ništa ne promakne«, već opušteno, slobodno (»globalno«). Tada je njihov vidokrug jezika najširi, tada se vrši ono osluškiivanje i usklađivanje jezičnih činjenica i njihovo ugrađivanje u sistem. U slušanju samih sebe učenici provjeravaju realno funkcioniranje tog sistema. Glasno izgovaranje, ako je preuranjeno i prisilno, samo maskira taj dragocjeni unutrašnji proces. Dokle god se učenici stide vlastitoga glasanja, dok se u njemu rado ne prepoznaju, oni neće biti u stanju da sami sebe ispravljaju i poučavaju. Sabrani izgled i bezglasno micanje usana vrijedi više od mehaničkog recitiranja teksta za kojim ne stoji čitav čovjek. Gramatiku podržavamo kao sistem kada god radimo na bilo kojem njenom segmentu, ako radimo slušno. Gramatički se krvotok napaja s bilo kojeg kraja samo onda ako smo se u njega adekvatno uključili. Učenik tada aktivno prikuplja podatke o

tom sistemu te ih slaže kockicu po kockicu, ali ne onda kad mi to od njega izričito zahtijevamo već kad ga stavimo u odgovarajuću situaciju, a to je situacija *slušne izloženosti govoru*. Stoga je šteta početi raditi na bilo kojem aspektu jezika (na primjer na terminologiji kao kada jezik poučavamo u funkciji struke) ako nismo prethodno slušno motivirali studente i tako pripremili tlo za aktiviranje osjećaja za gramatiku. Tada će se čitav naš rad dešavati izvan sistema (znat ćemo po tome što ide teško, tvrdo, neradosno), a gramatički će se osjećaj postepeno gasiti. Naime, »jezik je logičan samo u govoru i prirodno iz njega proistječe, ali govor iz jezika *ne*«.

THE AUDITIVE CHARACTER OF GRAMMAR

Summary

Languages can be learned even by deaf people, just as any other code can — but speech is stimulated only by auditive exposure. Grammar is closely related to speech and is crucial to its physical materialization. The following teaching practices are incompatible with the essence of speech:

- a) visual representation of grammar, such as underlying suffixes and grammatical words
- b) thematic representation of grammar i. e. linking a certain structure to a certain story or plot for teaching purposes
- c) focusing students' attention to grammar instead of information, since grammar is a *medium*, not a *message*.